

„ТИ НИСИ ИСТА” – ИСКУСТВА СОЦИО-КУЛТУРНЕ АДАПТАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА

Сажетак

Међународни студенти се суочавају са бројним социо-културним и академским изазовима у земљи у којој студирају. Рад се бави утицајем искуства студирања у иностранству на промене различитих аспеката живота међународних студената. Ослања се на резултате прикупљене у склопу IS-MIGaIN пројекта, како путем квантитативних, тако и путем квалитативних метода. Циљ истраживања је испитивање ставова и искустава међународних студената о томе да ли је и колико миграционо искуство утицало на (ре)конструкцију сопственог и социо-културног идентитета, кроз њихову субјективну перцепцију. За анализу података коришћене су дескриптивна статистичка анализа, као и тематска анализа путем MAXQDA 2024 програма. Искуства промена доживљених током студирања у иностранству приказана су из перспективе међународних студената у Србији и студената из Србије који су студирали или и даље студирају у иностранству. Резултати показују да постоје комплексна и разнолика искуства трансформације у различитим аспектима личности и живота међународних студената, током процеса адаптације у академске и социо-културне оквире друштва и државе у којој студирају. Закључак који се намеће јесте да међународни студенти препознају колико су се и на који начин променили услед интеракција са новом средином, а те промене углавном прихватају и оцењују их као позитивне и корисне.

Кључне речи: адаптација, идентитет, међународни студенти, миграције, промене

Кроз литературу се уочава да међународни студенти припадају групи „*sojourners*” – особа које привремено (ограничен временски период) борави у иностранству са специфичном сврхом (Ward & Kenedi, 1993; Schwartz, Unger, Zamboanga & Szarocznik, 2010). „*Sojourning*”, као феномен привременог борава вишта појединца у друштву које се у погледу културе (заједничких вредности, уверења и норми) разликује од оног у његовој земљи порекла, постао је све израженији последњих деценија (Gu, Schweisfurth & Day, 2010).

Међународни студенти, једна од поткатегија „*sojourners*”, пролазе кроз процесе прилагођавања (енгл. *adjustment*) и интеркултуралне адаптације у ново друштвено окружење. Интеркултурална адаптација подразумева промене у

осећањима, ставовима и понашању (Yang, Noels & Saumure, 2006). Анализом релевантне литературе Бијервиацzoneк и Валзус закључили су да се термини прилагођавање и адаптација најчешће користе наизменично, нарочито у радовима који у средишту пажње имају популацију међународних студената (Bierwiaszonek & Waldzus, 2016). Ипак, има и аутора који сматрају да је адаптација процес суочавања са интеркултуралном транзицијом, а прилагођавање резултат овог процеса, или обрнуто; као и оних аутора који сматрају да се под прилагођавањем подразумевају мање промене, а под адаптацијом веће (Bierwiaszonek & Waldzus, 2016). Према Беријевом моделу акултурације, под акултурацијом¹ се подразумева процес психолошких и културних промена до којих долази након интеркултуралног контакта, док је адаптација исход комплексних процеса стварања нових и задржавања старих веза у погледу култура друштава порекла и одредишта (Berry, 1997). Ипак, неки аутори у својим радовима изједначавају акултурацију са адаптацијом или са трансформацијом идентитета (Chirkov, 2009).

Сматра се да је адаптација миграната први корак ка интеграцији и као таква најчешће једносмеран процес, за разлику од интеграције која је двосмеран процес (Лукић, 2018; Согмош, 2022). Управо је интеграција, према Берију (2006), једна од четири стратегије акултурације² (асимилација, интеграција, сепарација и маргинализација), при чему се издвајају и четири категорије миграната укључене у тај процес: добровољни имигранти, избеглице, тражиоци азила и привремени мигранти (*sojourner*) (Berry, 2006; Berry, Phinney, Sam & Vedder, 2006). У односу на првобитна тумачења појма акултурације, од друге половине 20. века акултурација се посматра у ширем смислу односно као процес интеракције међу културама (Akhtariyeva, Ibragimova & Tagasova, 2019). Наиме, акултурација се најчешће дефинише као интеракција између одржавања културе: жеље „*sojourner*“ да одрже свој културни идентитет формиран у друштву земље порекла са једне, и жеље да се иницира контакт са члановима друштва одредишта и активно учествује у новом друштву са друге стране (Hofhuis, Hanke & Rutten, 2019). Разматрајући две основне димензије акултурације: однос према култури земље порекла и однос према култури земље одредишта (контакта), Вард и Рана Деуба током интеркултуралне транзиције разликују психолошку (емотивну) и социо-културну (дихевиоралну) адаптацију, између којих је утврђена позитивна корелација (Ward & Rana-Deuba, 1999). Бројна инострана истраживања, нарочито популације међународних студената, указују да изложеност другачијој култури може имати како позитивне тако и негативне аспекте, у зависности од степена адаптације на

¹ Посматра се кроз ставове, веровања, вредности и идентитете миграната.

² Односе се на концептуализацију идентитета земље порекла и земље домаћина.

ново културно и друштвено окружење (Berry, Kim, Minde & Mok, 1987; Zhou, Jindal-Snape & Topping, 2008). Специфичност међународних студената, у односу на друге групе становништва у процесу адаптације, јесте постојање и академске адаптације коју поједини аутори, поред две претходно наведене перспективе адаптације, посебно издвајају (Zhou & Todman, 2009; Jindal-Snape & Ingram, 2013). Отуда се на примеру међународних докторанада наводи да они пролазе кроз троструку животну транзицију, која обухвата пресељење у нову земљу, прелазак у нови образовни систем са другачијим очекивањима, и другачији ниво академских студија (Jindal-Snape & Ingram, 2013). Уз ове промене везује се одређени период личног развоја и адаптације на друштво пријема. Током процеса адаптације на нов вредносни систем и културне норме, међународни студенти напуштају устаљене норме и очекивања и тиме своју зону комфора, доживљавајући сопствене промене у новом окружењу (Петрић & Лукић, 2023). То је нарочито изазовно током прве године студирања и живота у иностранству, када се изграђују нове везе са другим студентима, наставницима и другим члановима друштва у земљи студирања.

Аутори Игњатовић и Станојевић (2022) указују на релевантност перспективе животног тока за проучавање демографских феномена, међу којима су и миграције као једна од трију основних демографских компонената (Ignjatović & Stanojević, 2022). У вези с тим, студенти се могу посматрати као млади људи, у фази животне транзиције између детињства и одраслог доба, када се након одласка из родитељског дома суочавају са новим ситуацијама и искуствима. Међутим, и животни ток студента, такође, има своје фазе, које обухватају период пре уписа студија, током студирања, и по стицању дипломе. Током студирања у иностранству процеси прилагођавања и адаптације у ново друштвено окружење одвијају се у другој фази тог тока.

Бројни истраживачи наглашавају да различите фазе и промене, које прате миграциони процес и са њим неизоставно повезан процес адаптације међународних студената у ново и другачије образовно окружење, културу и друштво, воде ка изграђивању и променама идентитета појединаца у склопу друштвеног окружења (Zhou et al., 2008; Gu et al., 2010; Markov & Periklieva, 2023). Управо је развијање кохерентног осећаја јаства и идентитета један од кључних развојних циљева у адолесценцији и млађем одраслом узрасту (Erikson, 1968). Различита истраживања спроведена у претходној деценији обogaђују наше знање, не само о томе како и у којој мери искуство студирања у иностранству утиче на развој идентитета, већ и који су то и како делују покретачи (енгл. *fascilitators*) промена идентитета, који помажу студентима да превазиђу препреке током процеса прилагођавања новом академском и социо-културном друштвеном окружењу (Severino, Messina & Liorent, 2014; Ng, Haslam, A., Haslam, C. & Cruwys, 2018).

Према темељним поставкама социјално-когнитивне теорије, првобитно назване теоријом социјалног учења, која се интересује за процесе учења унутар конкретног друштвеног окружења кључна је интеракција између личних, бихевиоралних и социјалних фактора односно особе, понашања и окружења (Bandura, 2002; Schunk & DiBenedetto, 2023). Основна поставка је да унутар конкретног друштвеног контекста појединци ступају у интеракцију са својим окружењем и једни са другима, при чему се учење путем *оџажања* види као главни начин сазнавања и друштвеног обликовања појединца.

С обзиром на све наведено, подстакнути концептом интеркултуралне адаптације која подразумева промене у осећањима, ставовима и понашању, у овом прилогу се, из социо-културне перспективе, испитује утицај искуства студирања у иностранству на промене у различитим аспектима личног живота међународних студената, кроз њихову субјективну перцепцију. Постављена су следећа истраживачка питања:

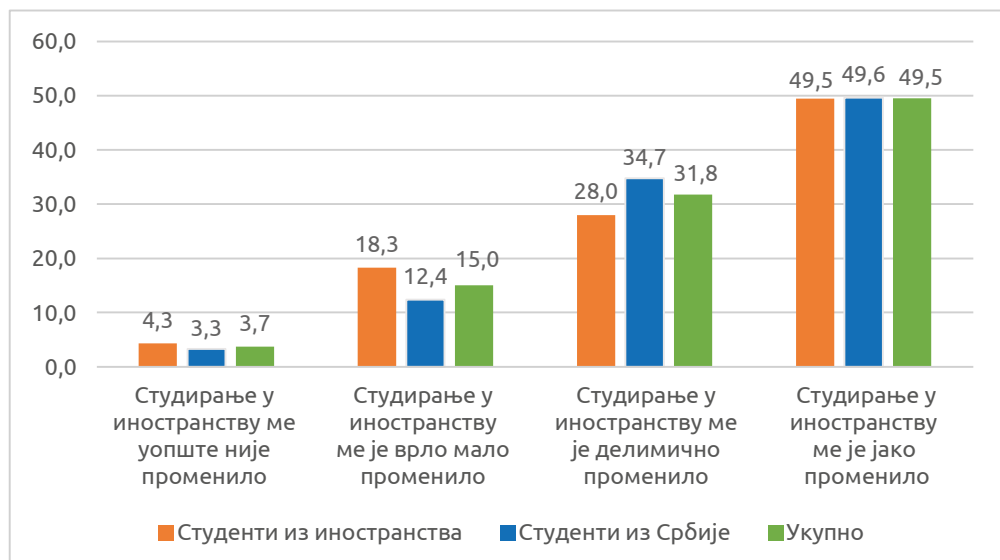
- Да ли динамично и комплексно искуство студирања у иностранству утиче на промене у животима међународних студента, и ако утиче, на које димензије различитих идентитета се ове промене односе?
- Шта нам искуства међународних студената откривају о променама у њиховим животима које су запазили након студирања у иностранству и какав је њихов однос према тим променама?

Рад је утемељен на резултатима прикупљеним током реализације IS-MIGaIN пројекта, у склопу којег су примењене и квантитативне и квалитативне методе истраживања, чија примена је детаљно објашњена у поглављу о методолошким напоменама. Овај прилог је усмерен на податке добијене посредством електронског упитника, али и сазнања добијена путем фокусгрупних и научних разговора, са циљем да се испита да ли и какав утицај имају искуства која су стечена током студирања ван граница своје земље порекла на промене у схватању себе и других.

Под утицајем различитих окружења међународни студенти су предмет промена, али су услед трансформативног потенцијала међународног високог образовања истовремено и носиоци промена, како у сопственим животима, тако и у друштву. Тиме доприносе настанку транснационалних друштвених простора (Schröer & Schweppe, 2011; Clifford & Montgomery, 2015; Wang, Hanley, Kwak et al., 2024). Ипак, аутори истичу да су упркос њиховом значају, с обзиром на бројност, међународни студенти недовољно проучавана поткатегорија мобилног становништва (Findlay, 2011). Ми бисмо додали да је ова група становништва и поред њиховог друштвеног значаја недовољно истражена и у контексту Србије.

РЕЗУЛТАТИ

Анализа одговора на питање које указује на везу између студирања у иностранству и сопствених промена: „Који од понуђених одговора вас најбоље описује?” показује да већина испитаника (81,3%) сматра да их је студирање у иностранству променило. Готово половина испитаника (49,5%) каже да их је студирање у иностранству јако променило, а најмање је оних који сматрају да их је студирање у иностранству врло мало променило (графикон 1).

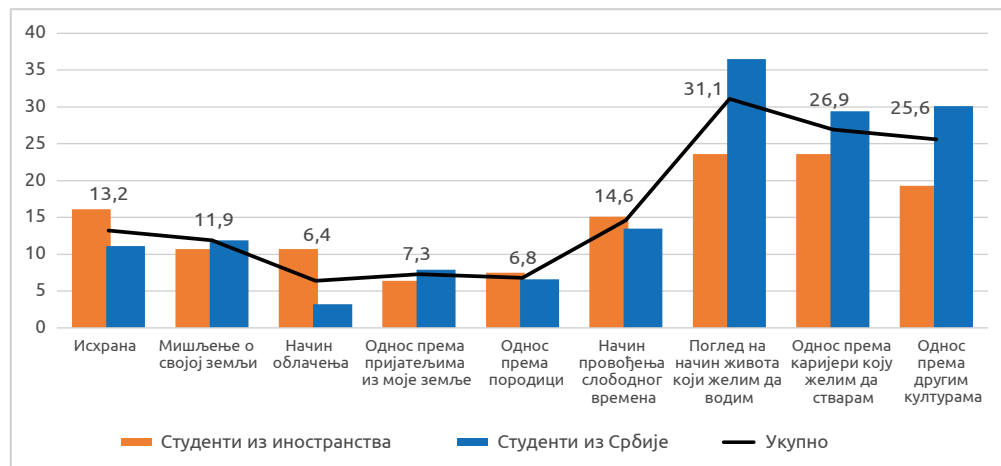

Графикон 1. „Који од понуђених одговора вас најбоље описује?” – Субјективна процена утицаја студирања у иностранству на личне промене (%)

Посматрано према земљи порекла студената, за обе групе испитаника нема разлике, те код готово половине преовладава став да их је студирање у иностранству јако променило. Ипак, приметно је да већи удео студената из иностранства у Србији у односу на студенте из Србије који студирају ван земље сматра да их је студирање у иностранству врло мало променило, или их је само делимично променило (графикон 1).

Полазећи од процеса прилагођавања и интеркултуралне адаптације, испитивани су ставови о утицају студирања у иностранству на међународне студенте, кроз промене у навикама у исхрани и начину облачења, односу према другим културама, промени мишљења о земљи порекла, односу према каријери коју желе да стварају, односу према породици и пријатељима, али и начину провођења слободног времена и начину живота који желе да воде. Ове компоненте сродне су бихевиоралним и когнитивним ставкама индекса акултурације према истраживањима аутора – Ворд и Рана Дуба (Ward & Rana-Deuba, 1999).

Ако анализирамо на које се компоненте различитих идентитета ове промене односе, види се да се највећи удео испитаника изјаснио да се у њиховим животима у потпуности променио однос према другим културама, каријери и начину живота који желе да воде. Те промене су видљивије код студената пореклом из Србије (графикон 2).

Графикон 2. „Шта се и у којој мери, према Вашем мишљењу, променило у Вашем животу од одласка у иностранство до данас?“ (%)

Како бисмо боље разумели ове резултате, након анализе одговора испитаника, искуства промене током студирања приказана су кроз речи међународних студената. У спроведеној анализи путем MAXQDA 2024 програма у оквиру категорије „искуство миграције“ поткатегорија „уочене промене услед миграције“ била је заступљена 40 пута. Од тога је 13 пута забележена током фокусгрупних разговора, а 27 пута током научних разговора.

Слично налазима других аутора, као што су Гу и сарадници и Кормос (Gu et al., 2010; Cormos, 2022), међу запаженим променама испитаници наводе оне који се односе на сопствени идентитет: промене у менталитету, животним принципима, стилу живота, промене слике о себи. Испитаници, пре свега указују на изградњу личности „(...) Почела сам, чини ми се, да *традим сојсџивену личносџ*.“ (ж, 28, Србија), стицање веће самосталности „(...) Почела сам да *живим као одрасла особа*.“ (ж, 28, Србија), „(...) *неџо сам некако морала сама да се налазим у свему џоме, а увек сам се смаџрала да нисам џолико независна*.“ (ж, 29, Аустрија), самопоуздања „*Мислим да сам сџекао више самоџоуздања живоџом у иносџрансџву, заџо џиџо (...) се сусреџеш са различиџим изазовима, различиџим искусџвима и џо џе изведе из џвоје зоне комфора*.“ (м, 26, Србија), „*Мноџо се осеџам боље у смислу да имам и више самоџоуздања*.“ (ж, 29, Аустрија), веће комуникативности и отворености „*Пре неџо џиџо сам оџишла у иносџрансџво*

да сшудирам, била сам сшидљива и нисам била баш комуникашвна (...) Тако да ми је шта идеја слободе, када сам изашла из своје земље, што ми је ошворило нови свеш.“ (ж, 28, Србија), „Примешила сам да сам шосшала досша дирекшнја (...) Хоћу рећи, мислим да је што сшварно шроменило шу сшрану мој каракшера (...) Научила сам да избацити 90% увода и бугем дирекшнја, а штакође сам научила и да мало мање шазим на што шшја шоворим. Али знам да ме неће осушваши као особу, да неће мислиши да сам зла или шлуја, само зашо шшо сам рекла нешшо зло или шлуја.“ (ж, 30, Србија), али и постављања граница према другима „(...) што је што шосшављање шраница које је код нас (...) све шш је нешријашно, све се шш некоме шравдаш (...) Та нека вршша мало сировије ошвореносши, шшо је мени сасвим ОК.“ (ж, 33, Аустрија) Иако их наводе и неки мушки испитаници, промене везане за већу самосталност претежно су истакле испитанице.

Ново и другачије академско окружење и стил живота утицали су и на бољу организованост: (...) „мислим да сам досша шосшала оршанизованија јер је штамо шима оршанизација на шрвом месшу, све је некако шсшрошрамширано (...) И онда ми се некако шта оршанизација мало шодишла на виши ниво када сам се врашшила (...) смашрам да сам досша била неоршанизована шре шшоја. То ми је била нека шлавна шромена.“ (ж, 29, Аустрија), као и на оспособљавање за различите аспекте професионалног живота: „Посшшао сам више уверен у своје вешшине и у шоме шшја знам и шшја не знам, шшо је бишшо (...) Изшради се неки иншешришеш личносши (...) Када шшледам уназад имам осешај да сам се као личносш осшособио за различите асшешке професионалној живошја и да шу нема више неке велике дилеме. То је разлика, што је највећи бенефиш.“ (м, 30, Немачка) Запажа се и усвајање нових стилова учења: „увишам колико ме је шроменило учење шш вршше да шрисшуйам на шшј начин сад сшварима шшо је шешко измениши. Професионално на лични иденшшешеш. То ми се шроменило штамо.“ (ж, 31, Француска), што је у складу са налазима Гуа и сарадника (Gu et al., 2010).

Студирање у иностранству утицало је и на начин живота који испитаници желе да воде:

„Ово ме је штакође навело да шочнем да размишљам о шоме ко сам као особа и шшја желим да радим, уколико сшварно желим да радим оно шшја сам рекао да желим да радим.“ (м, 26, Србија);

„Овде сам научила шшја је брија за себе. Шшја су што сошсшвени шприоршешши, шшја је човеку шшшребно“ (ж, 29, Србија),

као и на боље разумевање других култура и прихватање различитости:

„Ушознајем Свеш. Ушознајем нове кулшуре.“ (ж, 20, Србија);

„Прво сам се сшварно добро забавшала и доживела сам нешшо као кулшуролошки шок (...) Мислим да ме је ово досша шроменило.“ (ж, 30, Србија);

„Лејо је ујознаши нови сисџем, нову кулџуру (...) боље разумеџи ѣраво-славну веру. То је досџа занимљиво, јер мене занимају различиџе вере, а занимају ме и људи и џо какви су они.“ (м, 26, Србија);

„Највеђа ѣромена ми је џо шџо ми је ѣосџало нормално да будем окружен људима из различиџих земаља.“ (м, 34, Немачка)

Промене карактеристика сопствене личности запажене током и након студирања у иностранству испитаници оцењују као позитивне, у смислу да им пријају:

„(...) Све ме је џо обојаџило као личности. И даље џо не моју да дефинишем, али осеђам ѣромену... ѣозиџивну ѣромену.“ (ж, 22, Србија);

„Сџварно уживам у осеђају да се мењам.“ (ж, 20, Србија);

„(...) џо ме је ѣроменило заувек и сређна сам“ (ж, 33, Аустрија);

„Некако (...) сазнајем више џоја о самој себи, шџо је сјајно!“ (ж, 30, Србија)

Међутим, студирање у иностранству утиче на потешкоће у одржавању веза са пријатељима из земље порекла (Ng, Haslam A & Haslam C, 2018). То истиче и испитаница, која дуже време студира у иностранству: *„Нека ѣријаџељ-сџва су ми слабија неђо шџо су била раније. Заџо шџо колико људи ујознам овде и колико знам куђи јако је џешко да се са свима сџално комуницира и мислим да се неко наљуџи шџо му не ођоворим.“* (ж, 22, Канада)

Код високообразованих повратника у Србију, поред очувања идентитетске основе потекле из примарне заједнице и друштва порекла, запажени су и нови облици разумевања властите личности испитаника (Весковић Анђелковић & Васојевић, 2023). Повратник са студија у иностранству указује на промену односа према земљи порекла: *„Мени је највеђа ѣромена у мом ѣоумању сџвари да мнођо више ценим месџо одакле сам. С неке друђе ѣерсџекџиве видим Србију. Пуџовали смо, видели смо и на крају смо се враџили на оно месџо одакле смо и сџознали. Први ѣуџ видим које су вредносџи, ѣредносџи у односу на месџа где сам живео. Србија је суѣер.“* (м, 32, Италија), док до ове промене није дошло код испитанице која је у иностранству: *„(...) нисам ѣримеџила да ми било ко (...) нешџо сџомиње да сам се ѣроменила у џом смислу (...) никад се нисам осеђала џолико нешџо национални џај дух везан за Србију. Никад ми џо нешџо није ѣревише биџно и онда не осеђам се да сам се дисџанцирала од домовине или од Србије. Ово је месџо где живим исџо као шџо је у Србији било месџо да живим и више се вежем за ОК људе које волим у Србији, људе које волим овде неђо за некакав национални конџексџ.“* (ж, 29, Немачка) Такође, студирање у иностранству утиче на новонасталу потребу за истицањем порекла, како код

наших студената у иностранству, тако и код студената из иностранства који студирају у Србији. Испитаници који су то истакли сматрају да је то важно нагласити приликом првог представљања другима у земљи у којој студирају: „Док сам била кући *џо* се зна и онда нема *џоџребе* да се *џрича* о *џоме* (...) ја сам овде *ајсолуџни сџранац* и онда *џо шџо* мене *исџиче* од *друџих јесџе* моје *џорекло*, *јесџе џо* одакле сам и самим *џим* се *везује* мој *иденџиџеџи* за *џо*. То је мени *џосебно биџно* да људи знају одакле сам, да се ја *џоносим* с *џим* заџо *шџо* нема *џоџребе* да не буде *џако* и самим *џим* се *нешџо* и зна више о мени, када се зна моје *џорекло*.” (ж, 23, Мађарска); „Као *џрво*, јако сам *џоносан шџо* *џредсџављам* своју земљу. Тако да је *џрва сџвар* коју ћу рећи име моје земље, *дакле*, ја сам из *џе* и *џе* земље, из *џој дела свеџа* (...) Заџо *шџо* људи заборављају имена. Тако да је земља *нешџо шџо* већина људи заџамџи. Тако да ће се *сеџиџи* мене и моје земље.” (м, 29, Србија)

Испитаници доживљавају различита проживљена искуства као трансформативна, што запажају не само они, већ и њихови пријатељи и породица:

„Време *џроведено* у Србији ме је *сџварно досџа џроменило*. *Променило* ме је у *друју особу*. Можда када одем да *џосеџим џородицу*, *можда* ће и они *схваџиџи* да им се *враџио неко друју*.” (ж, 20, Србија);

„(...) *једна џријаџеџица* ми је *рекла*, *Сезарија*, *џи ниси исџа*. *Шџа џи* се *доџодило?*” (ж, 28, Србија)³

Од стране међународних студената управо је трансформација препозната као једна од три димензије интернационализације, а описују је као „адаптацију на различите културе”, „прихватање другачијих норми”, те „излазак из свог сопственог идентитета и улазак у нови” што потврђују и резултати студије Ховеа и сарадника (Howe, Ramirez & Walton, 2023: 120). О позитивним трансформативним искуствима адаптације на нову средину, услед студирања у иностранству, наш испитаник каже:

„Добијеш *џрилику* за нова *искусџва* и научиш *како да се џрилаџодиш* различитим изазовима (...) Уколико не *изађеш* из своје зоне комфора, *џо* се *никада неће доџодиџи*, *увек ћеш све да радиш на исџи начин*, *живећеш* и *џосџо-јаћеш на исџи начин* (...) *нећеш изџрадиџи каракџер* (...)” (м, 26, Србија)

Студенти су свесни динамике промена, али је тешко издвојити узроке неких запажених промена, односно у потпуности их приписати искуству студирања у иностранству, с обзиром на „*џросџо мењање нас као сазревањем и сџарењем*.” (ж, 32, Немачка) Ипак, као последицу студирања у иностранству, један испитаник примећује промену у односу других људи према њему

³ Управо је навод поменуте испитанице послужио као део наслова овог рада.

„Оно што примећујем јесте да постоји разлика од стране људи ка мени. То што ја студирам у иностранству то је нешто сјајно, то је нешто велико, иако ја то уопште не видим иако, није осећам иако, али видим да однос људи према мени (...) људи су се некако променили. То ми је било изненађујуће.“ (м, 34, Немачка)

Поред промена које међународни студенти доживљавају током времена, одвијају се и друштвене промене у земљи студирања и земљи порекла, које захтевају ново прилагођавање. Отуда испитаница, која је студирала у иностранству, а сада похађа мастер студије у Србији, каже: *„А ја, (...), на пример, која студирам у иностранству, када се будем вратила, мораћу, (...) то ће да буде као да упознајем своју земљу (...) Хоћу рећи, када се вратиш након шест година, све се променило. Тако да кад се вратим, то ће бити као да поново упознајем своју земљу и покушавам да сазнам ствари које нисам знала шест година раније и мислим да ће се одређене ствари догодити када се будем вратила – јер се за две године у Србији много тога променило у мојој земљи, а током те две године ја ниједном нисам ишла кући, иако да ће након свега, поново, то бити права експлозија емоција и ново учење.“* (ж, 28, Србија) Делећи своје искуство настале промене једна испитаница истиче да је свесна да њени усвојени обрасци понашања током студирања у Србији можда неће бити одговарајући у некој другој средини: *„Не знам, ако једног дана будем мирирала, не знам како поново да се навикнем на то слејило, хоћу рећи, како ћу да однесем да поново не знам ствари и да будем суштинска, али то је у ствари јако добро, јер ускупи сам се ослободила и страха (...) није ме страх да кажем шта мислим и то је дивно.“* (ж, 30, Србија)

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧЦИ

Сведочимо све већој интернационализацији, не само високог образовања, већ и друштвених односа у савременом свету. У модерном друштву заснованом на знању, високообразовано становништво са вештинама културне осетљивости и повећане толеранције ка другима значајно је са аспекта размене знања и искустава и друштвене кохезије.

Премда се не могу генерализовати, резултати овог истраживања показују да, услед суочавања са различитим социо-културним и академским изазовима функционисања у новој средини и адаптације, међународни студенти доживљавају изразите и различите промене аспеката своје личности. Запажа се да студирање у иностранству доприноси личном развоју појединаца, животном стилу, али и отворености ка новим културама и праксама у друштву у којем живе и студирају. Наведене промене које се односе на боље разумевање других култура и прихватање различитости више су заступљене

у описаним искуствима адаптације студената који студирају у Србији, с обзиром на то да су у питању веће културолошке разлике између земље порекла (Пакистан, Нигерија, Аргентина, Суринам, Сирија и друге) и земље студирања. Испитаници из Србије претежно студирају у европским земљама и оно што запажају јесте већа мултикултуралност средине у односу на релативно ниску имиграцију у Србији. Промене након студирања у иностранству одвијају се кроз трансформацију и изградњу њиховог места и улоге у новом друштву, као резултат интеракције између међународних студената и популације земље у којој студирају те ширег друштвеног окружења које обликује процесе адаптације и акултурације. Анализа студентских прича и животних искустава показује различита искуства, мада већину промена међународни студенти оцењују као позитивне и корисне, осим слабљења појединих пријатељских веза.

Било да је реч о имигрантима или привременим мигрантима, према теорији интеркултуралне адаптације појединци се током времена мењају у новом и непознатом социо-културном окружењу, прилагођавајући му се. Током овог процеса, они су подстакнути да се „прилагоде начинима размишљања и деловања који су конзистентни или компатибилни са преовлађујућим културним праксама окружења” учећи да мењају своје старе навике (Kim, 2001: 51). Резултати потврђују основне поставке социо-когнитивне теорије за објашњење процеса социо-културне адаптације међународних студената који ступају у интеракцију са окружењем у коме тренутно бораве, учећи путем опажања. Наиме, „док се експлицитне културне норме могу научити из литературе, имплицитне се могу стећи само преко припадника дате културе”, кроз интеракцију (Bierwiaszonek & Waldzus, 2016: 769). То поткрепљују детаљни квалитативни подаци из научних разговора вођених са испитаницима који студирају у Србији: *„Сйално од људи учим нешшо ново (...) Учим нешшо о њима и како да им йрисйуим. Ово је йроменило начин на који размишљам о људима (...) Овде сам йосмайрала и шо је уйицало и на мене.”* (ж, 29, Србија), *„Овде сам сазрела и научила да будем жена каква сам данас. А сваки дан је нова лекција.”* (ж, 28, Србија)

Говорећи о искуству миграције и студирању у иностранству једна испитаница каже: *„(...) веровайно ме шо учинило оййорнйом.”* (ж, 30, Србија) Ово потврђује налазе других аутора који истичу резилијентност, односно отпорност или способност адаптације међународних студената кроз промене и развој личности, како би се сопственим снагама превазишле потешкоће и постигао успех (Gu et al., 2010; Lilyman & Benneth, 2014).

Свакако да осим активног утицаја међународних студената на своја миграциона искуства, путем самосталног доношења одлука, на њихове изборе и могућности утиче и динамичан друштвени контекст који обликује процесе адаптације и акултурације (Gu et al., 2010; Schwartz et al., 2010). Резултати

истраживања спроведеног међу међународним студентима у Канади (Tavares, 2021) о томе како су њихова вишеструка и разноврсна искуства утицала на конструкцију идентитета, из угла три различите теоретске перспективе о идентитету, указују на значај социо-културног контекста међу све три перспективе. „Уколико се не би обрађала критичка пажња на контекст идентитет би се посматрао као статичан и у потпуности као избор појединца” (Tavares, 2021: 93). О надоградњи своје личности као исходу интеракција са различитим социо-културним срединама испитаница, која је студирала у Кини, а сада похађа мастер студије у Србији, каже: *„Када сам дошла овде, у Београд и у Србију, у себе сам сачувала још шкоља, још њакења у ову личност, овај карактер што сам сада ја, ја сам ша особа (смеје се).”* (ж, 28, Србија) Полазећи од постулата теорије социјалног учења, може се рећи да је процес адаптације међународних студената одређен испреплетеношћу различитих фактора утицаја. Промене идентитета одвијају се у друштвеном контексту који је другачији од оног који постоји у њиховој држави порекла, па се сада кроз интеракцију личних, бихевиоралних и социјалних фактора у новом социо-културном окружењу преобликује раније формиран идентитет. На крају можемо рећи да резултати овог истраживања јасно потврђују налазе претходних истраживања (Gu et al., 2010; Gu & Schweisfurth, 2015; Liu & Rathbone, 2021) да је искуство студирања у иностранству трансформативно и да подразумева одређени степен промене идентитета.

ЛИТЕРАТУРА

- Akhariyeva, R., Ibragimova, E. & Tarasova, A. (2019). Dynamics of Acculturation Process among Foreign Students in the Multi-Ethnic Educational Environment of the Higher Educational Establishment. *Journal of Social Studies Education Research*, 10(3), 82–102.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Journal of Applied Psychology: An International Review*, 51, 269–290.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46, 5–34.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In: Sam D. L & J. W. Berry, (eds.) *Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27–42). New York: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., Kim, U. Minde, T. & Mok, D. (1987). Comparative Studies of acculturative stress (Canada), *International Migration Review*, 21(3), 491–511.
- Berry, J. W., Phinney, S. J., Sam, L. D. & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity and Adaptation. *Applied psychology: an international review*. 55(3), 303–332.
- Bierwaczzonek, K. & Waldzus, S. (2016). Socio-cultural factors as antecedents of cross-cultural adaptation in expatriates, international students, and migrants: A review. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 47(6), 767–817.
- Весковић Анђелковић, М. & Васојевић, Н. А. (2023). (Ре)конструкција идентитета високообразованих повратника – Случај Србија. *Социолошки преглед*, 57(4), 1074–1098.
- Gu, Q., Schweisfurth, M. & Day, C. (2010). Learning and Growing in a 'Foreign' Context: intercultural experiences of international students. *Compare*, 40(1), 7–24.
- Gu, Q. & Schweisfurth, M. (2015). Transnational connections, competences and identities: experiences of Chinese international students after their return 'home'. *British Educational Research Journal*, 41(6), 947–970.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Zhou, Y., Jindal-Snape, D., Topping, K. & Todman, J. (2008). Theoretical models of culture shock and adaptation in international students in higher education. *Studies in Higher Education*, 33(1), 63–75.
- Zhou, Y. & Todman, J. (2009). Patterns of Adaptation of Chinese Postgraduate Students in the United Kingdom. *Journal of Studies in International Education*, 13(4), 467–486.
- Ignjatović, S. & Stanojević, D. (2022). Guest editors' introduction. *Stanovništvo*, 60(2), 1–6.
- Jindal-Snape, D. & Ingram, R. (2013). Understanding and Supporting Triple Transitions of International Doctoral Students: ELT And SuReCom Models. *Journal of Perspectives in Applied Academic Practice*, 1(1), 17–24.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Washington DC: SAGE Publications.
- Lillyman, S. & Bennett, C. (2014). Providing a positive learning experience for international students studying at UK universities: A literature review. *Journal of Research in International Education*, 13(1), 63–75.
- Лукић, В. (2018). Од имиграције до интеграције – Можемо ли да учимо од земаља са развијеним политикама интеграције миграната? *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 167, 639–649.

- Markov, I. & Periklieva, V. (2023). Foreign students in Bulgaria. Tendencies and determinants of Sociocultural Adaptation. In: P. Hristov, I. Markov, V. Periklieva & D. Pileva (eds.) *Coming To, and Staying In, the Poorest Country in the EU: Immigration to Bulgaria* (pp. 42–62). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Ng N. W. K., Haslam A., Haslam C. & Cruwys T. (2018). „How can you make friends if you don't know who you are?” A qualitative examination of international students' experience informed by the social identity model of identity change. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(3), 169–187.
- Петрић, Ј. & Лукић, В. (2023). Просторни идентитет међународних студената и везаност за град, *Социолошки преглед*, 57(4), 1099–1129.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L. & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: implications for theory and research. *The American psychologist*, 65(4), 237–251.
- Schröer, W. & Schweppe, C. (2011). Transnationality and social work. In: Otto, H.-U., Thiersch, H. (eds.), *Handbook of social work*, 4th completely revised edition (pp. 1686–1694). Munich: Ernst Reinhardt Verlag.
- Schunk, D. & DiBenedetto, M. (2023). Learning from a social cognitive theory perspective. In: Robert J. Tierney, F. Rizvi, K. Ercikan (eds.). *International Encyclopedia of Education* (Fourth Edition) (pp.22–35). Amsterdam: Elsevier Science.
- Severino, S., Messina, R. & Liovent, V. (2014). International Student Mobility: An Identity Development Task? *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(3), 89–103.
- Skyrme, G. (2007). Entering the university: The differentiated experience of two Chinese international students in a New Zealand university. *Studies in Higher Education*, 32(3), 357–372.
- Tavares, V. (2021). Theoretical Perspectives on International Student Identity. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 13(2), 83–97.
- Findlay, A. M. (2011). An assessment of supply and demand-side theorizations of international student mobility. *International Migration*, 49(2), 162–190.
- Hofhuis, J., Hanke, K. & Rutten, T. (2019). Social network sites and acculturation of international sojourners in the Netherlands: The mediating role of psychological alienation and online social support. *International Journal of Intercultural Relations*, 69, 120–130.
- Howe, E., Ramirez, G. & Walton, P. (2023). Experiences of International Students at a Canadian University: Barriers and Supports. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 15(2), 115–133.
- Chirkov, V. (2009). Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation? *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2), 94–105.
- Clifford, V. & Montgomery, C. (2015). Transformative Learning Through Internationalization of the Curriculum in Higher Education. *Journal of Transformative Education*, 13(1), 46–64.
- Cormoş, V. C. (2022). The Processes of Adaptation, Assimilation and Integration in the Country of Migration: A Psychosocial Perspective on Place Identity Changes. *Sustainability*, 14(16), 10296.

- Yang, R. P.-J., Noels, K. A. & Saumure, K. D. (2006). Multiple routes to cross-cultural adaptation for international students: Mapping the paths between self-construals, English language confidence, and adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 487–506.
- Wang, Z., Hanley, N., Kwak, J., Vari-Lavoisier, I., Al Hussein, M., Sanchez Tyson, L., Akkad, A. & Chankseliani, M. (2024). How do international student returnees contribute to the development of their home countries? A systematic mapping and thematic synthesis. *International Journal of Educational Research*, 125, 102330.
- Ward, C. & Kennedy, A. (1993). Where's the 'culture' in cross-cultural transition: Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 24(2), 221–249.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422–442.